

Kerim şahyr / makalanyň dowamy

Category:

Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Medisina, Poemalar, Publisistika, Romanlar, Söhbetdeşlik, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Kerim şahyr / makalanyň dowamy * * *

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Şahyr, meni esli wagt bäri bir zat howsala batyrýar. Çeper kitaplarymyz geçenok. Bir topar «saýlanan eserler», «saýlanmadyk eserler», ululy-kiçili, dürli-dürli tomlar tomjagazlar, kitap prilawkalarynda üýşüp ýatyr. Käbiri 2-3 ýyl bäri, käbiri 4-5 ýyl bäri, «has bagtlylary» bolsa – 6-7 ýyl bäri... Siz şolar barada nähili pikirde?

Kerim GURBANNEPESOW: – Rus tankytçylarynyň bir-ä şo zeýilli awtorlary «ýalaňaç korollar» diýip atlandyrdy. Senem näme diýseň, özüň görüber. Tankytçynyň tassyklaýşy boýunça, o zeýilli kitaplar öwülip-öwülip, ahyry-da ähli bezeglerine seretmezden, «ýalaňaç» galypdyrlar. Indi olaryň ähli hamyrmaýasy görnüp dur: nähili ýugrulypdyr, nähili ýasalypdyr, nähili bişirilipdir. Okyjylar köpçüligi olardan ýüz öwürýär.

Ýöne bir zady-da aýtmak gerek. Käbir ýagdaýlarda dürli sebäpler (tiražynyň köplügi, magazinleriň ýerleşýän ýeri, ýarmarkalara çykarylýanlygy ýa-da çykarylmaýanlygy we ş.m.) zerarly, hatda Magtymgulynyň kitaplarynyň 2-3 ýyllap ýatýan ýerlerine-de gabat gelinýärdi. Bu ýagdaý kitabyň geçgelsizliginiň däl-de, söwda guramalarynyň kitaplary paýlamagy başarmaýanlygyny, olaryň intellektual emelsizligini aňladýardy. Seniň ýokarky diýýän ýagdaýyňda bolsa – şol kitaplaryň hyrydarsyzlygy olary çykarmagyň hökman däldiginden (Şu sözleriň aşagyny şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) gelip çykýar.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Geçgelsiz kitaplaryň käbir

awtorlary halka ýokardan seredýär. Ony çuňňur eserlere düşünmeýän, yza galak hasaplaýar. Öz irki bir goşgyňyzda belleýşiňiz ýaly, «halk bize ýüz ýyldan soň düşüner» diýýän bolmaklary-da mümkin.

Kerim GURBANNEPESOW:– Şeý diýýän bolsalar, olaryň bu pikirinde kiçijik esas hem ýok däl. Sebäbi ýüz ýyldan soň düşünilýän eserler hem bardyr. Ýöne olar öz döwründe eýgertmedik, halkyň şo mahalky ruhy derejesinden has öňde baryjy, beýik genial ruhy açyşlar bolmaly. Olar dünýä boýunça-da juda seýrekdir. Özüňi şolaryň hatarynda goýjak bolmagyň özi-de beýle akyllylyk dälidir.

Dünýä edebiýatyndaky ajaýyp eserleriň 99 prosentine halk öz wagtynda (bu sözleriň aşagyny-da şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) düşünişdi hem-de düşünýär diýmek bolar. Gürüňimiz has anyk bolmagy üçin, türkmen edebiýatyndan we sungatyndan mysal getiresim gelýär. B.Kerbabaýewiň «Aýgytly ädimine-de», N.Saryhanowyň «Şükür bagşysyna-da», «Kitabyna-da», D.Haldurdynyň, G.Seýitliýewiň, R.Seýidowyň şu günki iň gowy görülyän goşgularyna-da halk öz wagtynda düşünişdi. Sungat barasynda nähili? Şükür we Hally bagşynyň, Mylly we Pürli sazandanyň, Magtymguly we Sahy bagşynyň sungatyna halk öz wagtynda düşünmämidi? Şeýle bolýan bolsa, şu günler – dünýä sowatlylygynyň ýokary derejä ýeten döwründe, ylmy-tehniki rewolýusiýanyň, syýasy-medeni ösüşiň iň belent basgançaklara ädimleýän döwründe, dünýä informasiýasynyň mawy ekranlarymyzdan üstümize seçeleniş döwründe – şeýle döwürde edebiýatymyzyň we sungatymyzyň iň gowy eserlerine halkyň has tiz, has oňat düşüniş biljegi tebigydyr.

Diýmek, prilawkalarymyzda baslygyp ýatan kitaplar düşünilmeýänligi üçin däl-de, düşünilýänligi üçin baslygyp ýatyr diýmek bolar.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Rahym Magtymowiçiň «Turkmenskaýa iskrada» çykan makalasyna Gylyç Mämmedowiçiň beren jogabyny okansyňyz. Şonda özüňiz barada aýdylan pikire nähili garaýarsyňyz?

Kerim GURBANNEPESOW: – Men onuň bilen dawa-da etmek islämok, jedelem. Şonsuzam bu dünýäniň dawa-jenjeli ýeterlik. Onsoňam, ol biziň aramyzda iň ýaşulymyzyň biri... Men häzir diňe onuň öz sözlerini perefrizirläp, (ýagny, poeziýa barada aýdan sözlerini onuň öz romanlaryna bagyşlap), bir sözüni ne artdyryp, ne-de kemeldip, özüne gaýtaryp beresim gelýär:

«Gylyç Kulyýewiň döredijiliginiň size nämesi ýaraýar? Boş, paklaw sözlerimi? Türkmençä meňzemeýän emelsiz jümlelerimi? Onuň eserlerine mahsus bolan şu häsiýetler köplere, şol sanda maňa-da ýaramaýar, olar 18-nji asyryň Ýekaterina döwrüniň ömrüni ötüren prozasyny ýadyňa salýar».

Goý, ol şu sözleri öz aýdan sözleri bilen deňeşdirip görsün, özüniňkiden sypaýy-da bolsa, gödek-de bolsa – kabul etmesin. Men onuň romanlary hakynda hiç hili delilsiz, subutnamasyz şeýle sözleri aýdyp bilermidim? Eger aýdaýsam-da, ol meni sagat adam diýip hasaplamydy? Aşgabatdan Moskwa çenli uly goh turuzmazmydy? Men welin, henizem ony sagat adam diýip hasaplap ýörün. Moskwa-ha däl, Aşgabadyň içinde-de ümsüm gezip ýörün. Hatda «dostjagazlarymyň» ýanynda-da-da zar-zelil bolup ýöremok... Onsoňam, ýeri gelende aýtsam, ol näme üçin Rahym Esenowyň dostlary hakynda «onuň dostlary» diýmän, «onuň dostjagazlary» diýip ýazýarka? Ýa-da ol R.Esenowyň dostlaryny öz dostlaryça görmedimikä? Onsoňam, ol näme üçin Rahym Esenowy (onuň öz eserlerini rus dilinde ýazýanlygy üçin) türkmen dilini bilmezlikde, türkmen kitaplaryna düşünmezlikde aýyplaýarka? Sowet Soýuzynda Ç.Aýtmatow, A.Alymjanow ýaly öz eserlerini rus dilinde ýazýan näçe-näçe meşhur ýazyjylarymyz bar. Olar rusça ýazsalar-da, öz halklarynyň işçileri, daýhanlary bilen öz ene dillerinde gepleşip, pikir alşyp, derdinişip ýörler. Öz milli ýazyjylarynyň golýazmalary Ýazyjylar soýuzlarynda ara alnyp maslahatlaşylanda, olara deň hukukly gatnaşyp, öz pikirlerini aýdyşyp ýörler. Şol maslahatda biri ýerinden turup: «Sen öz diliňi bileňok, şon üçinem dymyp otur!» diýäýse, olara näme diýerdikä? Henizem Rahym Esenowy örän gaýratly, sypaýy görmeli. Gaty-gaýrym zat diýenok: Iň duýgur damaryňa degýän myjabata-da seslenmän oturyň bilýär... Ýaş tankytçy Annaguly Nurmämmedowy hasam gaýratly, salyhatly görmeli. Ol G.Kulyýewiň

«Magtymguly» romanyny «Edebiýat we sungatda» tankyt edeninde, Gylyç Mämmedowiç ony şol gazetiniň üsti bilen gorkuzypdy: seresap bol, taýaýmagyň ahmal diýipdi. Ýaş tankytçy bolsa henizem sesini çykarman gezip ýör. Zor görmeli.

Gylyç Mämmedowiç ömrüniň esli bölegini diplomatlykda geçiren adam. Diplomat diýen sözi S.I.Ožegowyň sözlügi şeýle düşündirýär: «Inçelik bilen hereket edýän pähimli adam». Ynha, indi özüň ölçäber, Gylyç Mämmedowiçiň öz kärdeşlerine aýdýan sözlerinde näçe inçelik ýa-da pähimlilik bardygyny...

Gel, indi gürrüňi üýtgedeli. Başga peýdalyrak, ýakymlyrak soragyň yokmy?

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Soňky döwürde artistlere, ýazyjylara şeýle soragy köp berýärler. Şony Size-de beresim gelýär. Siz şöhrata nähili garaýarsyňyz?

Kerim GURBANPEŞOW:– Şöhrata nähili garamalydygyny ýa-da garamaly däldigini I.W.Stalin gowy öwredip gitdi. (Şahyr Staliniň etažerkada düzülip goýlan 13 tomlugyna göz aýlaýar). Ol öz eserlerinde bir zat ündedi, hereketinde – başga zat. Şöhrat diýilýän zat işiň bilen, hereketiň bilen berkidilen bolmaly. Ýogsa, sen her kes bolsaň-da, soňy puç bolýar...

Gel, gowusy, öz belet ugrumyzdan gürrüň edeli. Ç.Aýtmatow, W.Rasputin, W.Astafýew, Ýu.Bondaryýew Ostankinoda we beýleki ýerlerde çykyş edeninde nähili garşylanýandygyny mawy ekranda görýänsiň. Şonda men hem oturan ýerimden ellerimi çarpanymy duýman galýaryn. Edil ýaňyrak bolsa Mihail Talyň çykyşyny berdiler. Nähili uly ussat. Kiçigöwünli adam. Ondan 1961-nji ýylda Botwinnikden näme üçin ýeňlendigini soradylar. «Onuň ökdeligi üçin!» diýip jogap berdi. Hany, şony başgarak asgynrak birine diýdir-dä. Müň delil tapar. Boýuň almaz... Hawa, sen mawy ekrandaýaňky adyny agzanlarymyzyňel çarpyşyg a, şöhrata (razryadka şahyryňky – G.D.) synladyňmy? Sowukganlydyrlar. Giň göwrümlidirler. Parahatdyrlar. Diňe özleri hakynda däl-de, kiçiler hakynda-da, ulular hakynda-da mähir bilen, minnetdarlyk bilen gürrüň edýändirler. Umuman, şöhrata gyzgyn kowalaşmak 20-25 ýaşyň geçegçi «dertjagazy» bolmaly bolsa gerek. Şondan soň özüni bilýän adama biparhlyk

aralaşmaly. Halk diýen zat – keramatly zat. Ol seni inçelik bilen synlaýar. Nämäni bagyşlasa-da, şöhratparazlygy bagyşlamaýar.

...Käbir adam diňe öz üstünliginden däl, ölümden-de şöhrat gözläp biler. Abraýly akademigiň, meşhur medeniýet ýa-da döwlet işgäriniň perzendi, aýaly, atasy, enesi ýa-da garyndaşy ýogalýar. Yzarlap otursaň, ol gazetleriň birine ýa-da ikisine nekrolog berdirmek bilen çäklenýändir. Emma başga bir ownugrak adam özüniň diňe has ýakyny däl, daşgynragy ýogalanda-da, gazetleriň bir toparyna (käte-de hemmesine) nekrolog kagyzyňy paýlap çykýar. Seniň nähilidigiňi bilemok, ýöne şeýle nekrologlary okanymda iki zada gynanýan: hem-ä ýogalan adama, hemem nekrolog paýlan adama.

O zeýilli adamlar islendik wakadan, hatda özüniň hasratyndan-da şöhrat agtarýar.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Siziň publisistika žanryna garaýşyňyza men belet. Siz oňa ýokary baha berýärsiňiz. Ýöne Siziň başga-da bir aýdan zadyňyzmeniň ýadynda. Onuň manysy, ýalňyşmaýan bolsam, şeýlerek bolmaly: publisistikany öňýeten adam ýazybermeli däl. Gepine ynanylýan adam ýazmaly. Uly, mukaddes zatlar hakynda, meselem, aýdaly, ynsap, wyždan, päklik, mertlik we gaýrylar barada pikir ýöretmege moral hukugy bolmaly. Men siziň şu pikiriňize doly goşulýaryn. Ýogsa, ynha, käbir zatlary getirýärler weli, nätjegiňi bileňok...Metbugatymyzda, beýleki informasiýa kanallarynda dowam edýän publisistika Siziň şol islegiňize jogap berýärmí?

Kerim GURBANNEPESOW:– Soragyňa gysgajak jogap beresim gelýär. Men indi ol pikirimi üýtgetdim. Üýtgetmämim bilenem meniň edip biljek zadym ýok. Goý, islän adam ýazsyn. Kim-de bolsa birine: «Seniň moral hukugyň bar, seniň moral hukugyň ýok!» diýmegiň özi-de morala ters. Goý, olar subut etsinler... Onsoňam, bu gürrüňiň başga bir tarapy hem bar. Publisistika diňe özüniň obekti bilen däl-de, özüniň a w t o r y (razrýadka şahyryňky – G.D.) bilen hem bizi örän oňat tanyşdyrmaga ukyply: ol onuň kimdigini, derejesini ýalaňaçlap görkezýär. Şunuň özi hem juda

zerur publisistika ahbeti.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Durgunlyk döwründe jemgyýetimize ýeten zyýanlar, esasan, nemelerden ybaratdyr öýdýärsiňiz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Türkmeniň «Sanasaň sogaby bar» diýeni seniň şu soragyna gabat gelýän bolsa gerek. Ýeten zyýan kän. Ykdysadyýetde-de, syýasatda-da, medeniýetde-de, ahlakda-da... Bularyň hemmesi biri-biri bilen bagly. Adamyň on iki süňňi diýilýär ahbeti. Bular hem jemgyýetiň süňňüniň bölekleri. Birine zyýan ýetse, beýlekilere-de hökman täsir edäýmeli.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Bu ýagdaýyň diňe maňa şeýle bolup görünýän bolmagam mümkin. Göwnüme bolmasa, biziň orta ýaşly şahyrlarymyzyň birnäçe-si- niň, ýaş şahyrlaryň-a köpüsiniň goşgularynda millilik ýitip barýan ýaly. Awtorlarynyň adyny gizläp, «şu goşgy kimiňki» diýseler, dogrusy, özüm-ätanajak däl. Olaryň käsinde ne bir düzüwli kapyýa bar, ne sazlaşyk. O goşgulara terjime ýaly diýmege-de diliň baranok. Sebäbi terjime-de hakyky poeziýa bolmaly ahyry. Bu ýagdaý, halypa şahyr hökmünde, Sizi ynjalykdan gaçyranokmy?! Ýagdaýyň şeýle bolmagyna, belki, diňe şahyrlaryň özi däl, neşirçilerem, gazet işgerlerem dahyllydyr. Milliligimizi ýitirsek... köp zatlary ýitirýän bolaýmaly?!

Aýratynam, ýaş şahyrlarymyzda tema çäkliligi, ownukçyllygy agdyklyk edýär. Olar öz kellelerine gelen «hususyja» duýgularyny okyjynyň boýnuna dakmak isleýärler. Okyjam belli zat: owunjak duýgulary kabul etmeýär. Şu ýagdaýam olary 40-50 ýaşasa-da «ýaş şahyrlykdan» çykaranok.

Poeziýamyzyň şu günki ýagdaýy babatda jedelleriň, çekişmeleriň gyzyşybermeýändiginiň sebäbi nämeke?! Bize neme ýetenok?

Kerim GURBANNEPESOW: –Saýlaw Myradow ýetenok. Abdylly Myradow ýetenok. Hanguly Taňryberdiýew, Öde Abdyllyýew, ýetenok. Olaryň her haýsy özüne mahsus ýetmezçiliklerine garamazdan, ýaşlary berk tutýardylar ýa-da aýdylyşy ýaly, «kirpi tikenli elligiň» içinde saklaýardylar. Şol ýyllaryň ýaş ýazyjylary bolan biziň tankytdan eşitmedik gepimiz galmandy. Käte

arhiwimdäki köne gazetlere seredip görýäriň weli, hopugýaryň: nädip çydadymkam diýip pikir edýäriň. Olar çap bolanlary. Çap edilmedik otuz-kyrk sahypalyk «beýannamalar» hem kändi. («Taýmazbabanyň» garşysyna, Magtymguly baýragyna hödürlenmegimiň garşysyna we ş.m.). Olar ähli aýtjaklaryny aýdyp, göwün solpudan çykypdylar. Ýogsa meniň şo döwürde özümi gorar ýaly doly mümkinçiligim bardy: abraýly-abraýly men diýen dostlarym, pikirdeşlerim bardy. Wezipelerim hem hiç kimiňkiden pes dälidi: Türkmenistan Döwlet neşirýatynyň starşıý redaktory, TSSR Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň jogapkär sekretary, soňra başlygynyň orunbasary, «Sowet edebiýaty» žurnalynyň baş redaktory, «Tokmagyň» baş redaktory... Bu juda uzak döwürdi: çärek asyrdy. Emma şol uzak ýyllaryň içinde tankytçylarymyň iň adalatsyzlary bilen hem sögüşip ýörenim ýadyma düşenok. Olaryň hemmesi bilen kadaly gatnaşykdadym. Olar meniň ýanyma gelýärdiler, men olaryň ýanlaryna barýardym. Aýtjak zadymy bolsa diňe ýüzlerine aýdýardym. Olar jedelleşýärdiler, ahyr soňunda bolsa mazaly oýurganýardylar, böwürlerini diňşirgenýärdiler... Öde Abdyllyýew neresse (hawa, ol hem neresse boldy: yzy ýarasyn) bir gezek öýlerine baramda, nahar başynda şeýle diýdi: «Kerim, bagyşla. Men ýalňyşypdyryn. Täze kitabyň geldi. «Menzil». Bir aý bäri şony okaýan. Oza düşüňmän ekenim...» Ynanmasaň, (şahyr bu ýerde azajyk boş ýer goýupdyr. Ö.Abduýllaýewiň maşgalasynyň ady ýadyna düşmedik bolara çemeli – G.D.) soraý». Aýalynyň sesi geldi: «Bir aý bäri «Menzil» bilen ýatyp turýar. Men başga näme diýeýin. Her agşam bize-de okap berýär...»

Hanguly Taňryberdiýew ýogalmazynyň dört-bäş aý öň ýanynda radiokomitetiň agzynda duşdy, Ýazyjylar soýuzyna tarap ugradyk. – Kerim – diýdi. – Sen hakda ýazan zatlarymy düzetmekçi. Okuw programmasy üçin täzeden gözden geçirmekçi...» (Şahyr bu ýerde bir abzaslyk boş ýer goýupdyr. Megerem, bir zatlar goşmagy pikir edendir – G.D.)

Men bu zatlary özümi götergilemek üçin aýdamok. Onuň üç sany sebäbi bar. Birinji: şu zeýilli faktlar hakynda Twardowskiý ýaly şahyrlar hem agzaýar. Gowulyk bilen ýatlaýar. Diýmek, ol peýdaly. Ikinjiden: özüniň ýalňyşdyr öýden zadyny ýagşydan-

ýamandan hut seniň ýüzüňe boýun alyp bilýän adam ynsapdan mahrum däl. Sebäbi bu şeýle göräýeniňde, ýönekeýje zat bolsa-da, özüçe akt, kiçijik hadysa. Çünki ol örän kyn düşmeli zat. Üçünjiden bolsa – seniň eseriň hakynda näme diýilse-de, ol iru-giç özüni gorap bilmeli ýa-da gorap bilmeli däl. Şonuň üçinem tankytçy bilen dawalaşmak käbir awtor üçin ýa-da okyjylaryň belli bir bölegi üçin gyzykly ýaly bolsa-da, edebiýat üçin peýdaly däl.

Men bu gürrüňimi näme bilen jemlemek isleýän? 50-60-njy ýyllaryň 35-40 ýaşlylarynyň birnäçesiniň başdan geçiren tankydyňy häzirki ýaşlaryň üstüne oklasaň, olar ony göterip bilerdimikä?

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:–Häzirki ýagdaýda göterip bilmezdi.

Kerim GURBANNEPESOW: – Menem şony aýtjak bolýan. Bu edebiýat üçin peýdaly däl.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Otuz kyrk ýyl bäri Siziň daşyňyzyň «şägirt hümeri» gyt däl. Redaksiýada-da, öýüňizde-de elleri goşguly oglan-gyzlar özüňizi işletmäge goýanok. Olar häziрем känmi? Siziň şägirt meselesine garaýşyňyz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Molla Nasreddin bir ýelli gün düýäniň üstünde talhan iýip barýan eken. Agzyna hiç zat düşmändir. Ýel äkidipdir. Onuň yz ýanyndan barýan sakgaldasy: «Molla aga, näme iýýäňiz?» diýip sorapdyr. «Mundan beýlägem şeýle bolup durjak bolsa, onda hiç zadam iýemok!» diýipdir. Şonuň ýaly, seniň şägirt diýýänleriň mundan beýlägem şeýle bolup durjak bolsa, men-ä mundan beýläk şägirtli bolaryn öýdemok. Ýa-da, iň bolmanynda, şägirt «idederin» öýdemok. «Idetmek» sözünü geň görme. Men häzir dogry manysynda aýdýaryn. Olaryň käbirinden duz-nanymy hem aýamandygymy aýtjak bolýaryn. Noş bolsun! Gep başga zatda.

Seniň has belet şägirtleriň biri G.Daşgynow 1969-njy ýylda maňa Arçmanda sataşypdy. Esli wagt geçeninden soň, ol metbugatda şeýle ýazypdy: «Şahyr bilen müň dokuz ýüz altмыш dokuzyň sowuk gyşynda başlanan tanyşlyk soň kem-kemden

dostluga-doganlyga öwrülip gitdi. Hemişe mähre mätäç, sada oba oglanyny ol hiç haçan ýüksürinmedi, oňa elinden gelen kömegini berdi, hatda onuň entek hiç hili goşgy diýmäge mynasyp däl setirjikleriniň hatyrasyna o ýigdekçäniň paýtagtda metbugat redaksiýalaryna işe ýerleşmegine kömek edipdi».

Hawa, ol dogry aýdýardy. Heniz aňly-başly sowatly edebi jümläni-de düzüp bilmeýän, «entek hiç hili goşgy diýmäge mynasyp däl setirjikleriň» awtory bolan ýigdekçäni ilki «Tokmak» žurnalyna, soňra «Sowet edebiýaty» žurnallaryna işe alypdyk. Başda Işan Guljaýew, soňra Mämmet Seýidow, Nargylyç Hojageldiýew, Ata Söýünow ýetim oylan hökmünde oňa ellerinden gelen kömeklerini gaýgyrmandylar. «Şeýle adamlara sataşmadyk bolsam, men köýüp gitjekdim» diýip gürrüň edýärdi. Dogrudanam, agalyk goldawyny berip, her setirini elden geçirip, seni çaga ýaly ýetişdiren enekeler (razrýadka şahyryňky – G.D.) hakynda başga näme diýmek bolar? Soňra ony SSSR Ýazyjylar Soýuzynyň çlenligine kabul etdiripdik. Özüm bolsa ilkinji kitapçasyny redaktirläp beripdim.

Indi şol şägirt 1988-nji ýylda öz halypalaryna nähili «minnetdarlyk» bildirýändir öýdýärsiňiz? Ine, ol gazet üsti bilen olara şeýle «minnetdarlyk» ýollaýar: «Wezipe eýesi bolup, haýsydyr bir ýaş zehiniň eserini işläp bereniň bilen...» ýa-da «kitapçasyny çykartmaga kömek edeniň bilen...» halypa boldugyň ýa-da oňa peýda etdigiň bolmaýar...»

Şu setirleri okanymda, köne goňşymyz Güller eje pahyr ýadyma düşdi. Ol bir zatlara gaharlanyp, şu sözleri kän gaýtalaýardy:

*Yetim oylan sakladym,
agzym-burnum gan boldy.
Yetim owlak sakladym,
agzym-burnum ýag boldy.*

e

Men hem ýetim owlak saklamaly ekenim.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Şahyr, Size gysgajyk bir sorag. Durgunlyk döwründe biziň jemgyýetimiz ep-esli zaýalandy, formasyny üýtgetdi diýýäris. Muny gazetlerimiz deformasiýa

diýip alýarlar. Jemgyýetiň deformasiýasy. Şu barada-da gürrüň etsek kem bolmazdy.

Kerim GURBANNEPESOW:– Hawa, ol gynansak-da, şeýle boldy. Jemgyýet diňe ep-esli däl, tutuşlaýyn diýen ýaly deformirlendi. Ahlak, ynsap, wyždan, mertlik ýaly düşüňjeler zaýalandy. Bu ugurdan diňe mert- ligi alyp göreli. Ynha, men «Prawdada» çykan materialyň bir ýerlerini belläp goýdum. Diňle. (Şahyr bu ýerde iki setirlik köp nokat goýupdyr. Megerem, ol gazetdäki bellikleri interwýuça okap beren bolmagy mümkin – G.D.)

«Malyňy-puluňy ýitirseň – azajyk zat ýitirdigiňdir, namysyňy ýitirseň – köp zat ýitirdigiňdir, mertligi ýitirseň – hemme zadyňy ýitirdigiňdir» (I.Gýote) zadyny ýitirýänler köp gabat gelýär. Erkeklik, durnuklylyk, gaýrat, ygrar – bularyň hemmesi mertlige girýär.

Hudayberdi DIWANGULYÝEW: – Öz eserleriňiziň rus diline terjimesi hakynda näme aýdyp bilersiňiz? Umman, terjime hakynda Siziň pikiriňiz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Men birnäçe terjimeçiler bilen iş salyşdym. Şolaryň arasynda meniň goşgularymyň ruhuna, milli koloritine, içki nýuanslaryna has oňat düşünen Oleg Dmitriýew bolup çykdy. Ýuriý Gordiýenkony hem hiç haýsyndan pes goýar ýaly däl. Aşgabatly kärdeşimiz Ýuriý Rýabinin hem örän ukyply terjimeçidi. Ýöne käteler sen şahyr hökmünde näçe zehinli bolsaň-da, setirleriň ysyna, reňkine näçe düşünseň-de, terjime başardanok. Şoňa senem haýran, menem haýran, hemmelerem haýran. Onuň sebäbine düşünmek kyn. Ýöne meniň öz düşünişim boýunça, onuň sebäpleriniň iň ilkinjisi – terjimeçiniň öz keşbini üýtgedip bilmek, şahyryň keşbine, hamyna girip bilmek(perewoploşeniýe) (Şu sözleriň aşagyny şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) ukyby bolsa gerek. Ol ukyp meniň pikirimçe seýrek adamlara berilýär.

Terjimäniň örän inçe, çylşyrymly sungatdygyna dostum, zehinli şahyr Ýu.Rýabinin bilen käbir goşgularymy terjime edenimde düşüňip galýym. Ýura zehinliliginiň daşyndan-da, örän erjeldi.

«Ýaşlyk dramasy» men hökman terjime edäýmeli» diýýärdi. (Soň eşidip otursam, Gurbannazar neresse ony sözme-söz (podstroçnik) terjime edip beripdir). Ýura bilen terjimäniň üstünde bir aý oturdyk. Düşünmeýän ýerlerini ýeke-eke düşündirdim. Aý, garaz, munuň gürrüňi kän. Men onuň öýüne kän gatnadym. Ahyry-da terjimesini okap berdi. Oturdyk, jedelleşdik, düşünişdik, düşünişmedik, aý, garaz, gürrüňimiz hem ýeňil, hem agyr boldy. Men onuň göwnüne degmejek bolýardym, ol meniň göwnüme. Ynha, käbir mysallar:

*Pohoronki w aul prisylala woýna.
I na tysýaçi bed – radost tolko odna.
I mraçila isterzannyh tuç pelena
Gody ýunosti našey,
Twoýey i moýey.*

Ynha-da originaly:

*Däriler ýanyardy, ys köpelyärdi,
Gidýänler gelyänden has köpelyärdi.
Toýlar azalyardy, ýas köpelyärdi
Meniň ýigit wagty,
Seniň gyz wagtyň.*

Büçe bolanyňa görä ýene bir kuplet:

*My sideli, k pleçu prižimaýa pleço,
I skwoz tkan bylo telo twoýo gorýaço.
Çaşe bilis serdsa – i ýeşýo, i ýeşýo, –
Sotrýasaýemyý drožýu
Twoýey i moýey.*

Bü-de originaly:

*Ýadyndan çykarmy şol täsin pursat?
(Çykjak bolaýsa-da bermen rugsat)
Gursagmyň üstünde gürsüldäp gursak
Keteniň içinde
Gyzyl köz wagtyň.*

Bir görseň, bolýan ýalydy. Bir görseň, bolanokdy. Bir görseňem, düýbünden bolanokdy.

Ýene bir uly şahyryň terjimesinden mysal alasym gelýär. Ýuriý Gordiýenkonyň nähili ajaýyp şahyrdygyny özüň gowy bilýänsiň. Öwgi diýen zada barypýatan husyt adam Wadim Zubaryew hem ony nähili uly zehinli şahyr hasaplaýandygyny bilsediňiz. Ine, men hem üç-dört ýyllykda Pöwrizede oňa özümiň gowy görýän bir goşgymy terjime etdiresim geldi. Ol ähli yhlasyny berdi. Dynç alyş pursatynyň esli bölegini şu goşgynyň üstünde geçirdi. Ynha, onuň türkmençesi şeýle başlanýar:

ÖZÜME

On uçmi ýa on dört ýaşap,
Çepek geýip ile çykdyň.
Galamyňy dula taşlap,
Çep gulakly pile çykdyň.

Ataň öldi. Towlanmadyň.
Möňňürmediň. Togalanmadyň.
(Ýa-da juda oglanmydyň?
Ne sebäpden beýle çykdyň?)

Aga ýitdi, ata öldi.
Gezermikäň hülli-hülli.
Ýöneseniň bagtyň geldi –
Eneň bilen ýola çykdyň.

(Görnüşü ýaly şahyryň pikiri şu ýerde tamamlanmandyr. Häzirlikçe şu sowalyň jogabynyň yzy tapylmady – G.D.)

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – SSSR-iň ähli graždanlarynyň ene dilleriniň erkin ösdürilmegi we deň hukukly peýdalanylmagy barada partiýamyzyň XIX konferensiýasynyň rezolýusiýasynda nygtaldy. Siz ene dili barada, şol sanda türkmen dili barada neme pikir edýärsiňiz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Rezolýusiýada gös-göni şeýle bellendi: her respublikanyň milletine görä öz ady bar. Ady respublika

dakylan halkyň diline nähili üns berilmelidigi hemmä düşnükli. Öz Döwlet Gerbiň bar, öz baýdagyň bar. Başga näme gerek, Şeýle-de bolsa ýap-ýaňylar hem bu barada agzymyzy-da ýardymajak bolýardylar. Mahal-mahal publisistikamyzda goşgularymyzda batyrrak bir zatlar (şol döwrüň gözi bilen (agyr!) aýdýan wagtymyzam ýok dälidi. Emma bir gylyň ini aňyrrak geçiberseň, milletçi (şu sözüň aşagyny şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) birkanyň boýnuňdan asyljagy ikuçly dälidi. «Aýdýan zadyňyz dogry» diýýärdiler. Emma olar «dogry» diýen bu mukaddes sözi «nädogry» diýen äheňde aýtmaga örän türgendiler, men diýen adamlar hem şol äheňden gorkmaga mejbur bolýardy.

Häzirem gorkýas. Merkezi gazetleriň batyrgaýlygy heniz biziň ýerli metbugatymyza gelip ýetenok. Rezolýusiýanyň esasynda ene dilimiziň, milletara gatnaşyklarymyzyň möhüm meselelerini gozgamaga, çekişmäge ukyply intelligensiýamyz niredikä? Ikimizem-ä şol intelligeýsiýanyň bir wekili. Goşandymyz barmyka. Bar bolsa niredikä?

Partiýamyz «Gorkut Atanyň» şa ýoluny açdy. Professor Mäti Kösäýewiň «Mydam taýýar» gazetinde çap edilen hem-de ýerliksiz uly goha sezewar edilen makalasyny aklady. Giden halk köpçüliginiň esli bölegi bolsa, ol eserleriň ozalky gohy hakynda-da, aklanmagynyň ylmy esaslary hakynda-da hiç zat bilenok. Bizde birhili düşnüksiz asudalyk bar.

Milli dilimiziň hemme ugurlarda ulanylmalydygy (şu sözleriň aşagyny-da şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) barada gürrüň etmekden otdan gorkan ýaly gorkýardyk. Indi nämeden çekinýärkäk? Ynha, rezolýusiýadan bir jümle: «Döwlet, jemgyýetçilik we medeni durmuşyň dürli sferalarynda milli dilleriň aktiw ulanylmagy barada has köp alada etmeli». Görşüň ýaly, milli dilleriň ýöne ulanylmagy barada däl, aktiw ulanylmagy barada, ýöne bir alada däl, has köp alada edilmelidigi barada gürrüň gidýär. Başga näme gerek? Indi ýazmaly zadymyzy ýokardan biriniň özüniň ýazyp bermegine (şu sözleriň aşagyny-da şahyryň özi çyzypdyr – G.D.) garaşaymasak, başga garaşara delilimiz ýok.

Bu barada özüm näme iş edipdim? Bu sowalyňa: «Süwitli eden zadym ýok» diýip-de jogap bersem bolar. Ýöne 1987-nji ýylda «Aktual poemanyň...» bir goşgusynda azajyk içimi dökenim ýadyma

düşýär. Ol goşgy öz dilinde çykýan çeper eserleri, hatda türkmençe gazet-žurnallary-da okamaýan, öz dilinde geplemegi-de kiçilik hasaplanýan adamlar hakyndady: Ynha şondan iki topbak:

*Hawa, Lenin dilin internasional,
Dostluk dili diýip okaýar olar.
Ýöne eneň dilin bilmeýän bolsaň –
Lenin
nädip seniň bilen dost bolar.*

Döwrümüz – üýtgedip gurulýan döwür.
Görk goşmaly adamlaryň görküne,
Erk goşmaly adamlaryň erkine.
Buýsanç, Ynam paýlamaly her kime.
Ýöne eneň dilin bilmeýän bolsaň –
Kim ynanar gepiňe.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Siz türkmen edebiýatynyň tankydy barada nähili pikir edýärsiňiz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Awtoryň şahsyýetine degmeýän, onuň eserini mysallar esasynda seljerýän islendik tankyt peýdalydyr.

Bu meniň şu günki ýa-da edil dek düýnki ynanjym däl. Men bu pikiri on ýyl ozal çap edipdim: Her bir ýazyjy üçin (hatda tankyt diýen zady tutuşlaýyn inkär edýän «gaharjaň» ýazyjy üçin hem!) tankyt peýdasyz bolan däldir. Ýöredilýän pikirleriň köpüsi nädogry bolaýanynda-da, tankyt ýazyja belli bir derejede peýda edip biler: onuň özüne bolan jogapkärçiligini artdyrar, oýlanmaga mejbur eder, ýakymly-ýakymsyz horlar, düzgüne salar...

«Horlar» diýen sözi aýtmagym ýöne ýerden däl. Horlanmadyk ýazyjydan ýazyjy bolmaz. Gülala-güllükde ýetişýän ýazyjy diňe yza teser... Biziň käbir ýaşlarymyz (diňe bir ýaşlarmyka) tankydy şeýle bir derejede ýigrenýärler, asyl ony söz bilen beýan eder ýaly däl. Olar bilen gürleşmek, düşünişmek-de mümkin däl. Sen bir zat diýýäň, olar bir zat diýýär. Özleriniň

senden bir sanaç uny kemräk iýenini hem ýadyndan çykarýarlar. Bular tankydy näme üçin şeýle derejede ýokuş görýärlerkä? Men bir gezek munuň sebäbi bilen gyzyklandym. Şonda bir ýigit şeýle diýdi: «Dogrymy aýdaýynmy? Hut meniň özüm edilýän tankydyň birnäçesine, hatda köpüsine ynanyan. Öz kemçiliklerimi özümem bilmän duramok. Ýöne, dogrymy diýsem, obadaşlarymdan, garyndaşlarymdan gorkýan. «Ynha, pylanyny ýepbekläpdirlər, galmaz ýaly edipdirlər. Biz oňa heýle bir şahyrmykan öýder ýörerdik. Bü-ýä asyl masgara eken!» diýmeklerinden çekinýän. Diýýärlerem... «Şonuň üçinem şol tankydyň garşy- syna iki elim, iki aýagym bilen göreşýän...» Men onuň bu boýun almasyny haladym. Ep-esli gürründeş boldum. Ýöne onuň bu «filosofiýasy» sistema öwrülse nähili bolarka? Obadaşsyz, garyndaşsyz ýazyjy barmy näme?! Puşkiniňem, Maýakowskiniňem, Twardowskiniňem obasy-da bolupdyr, garyndaşy-da bolupdyr. Emma tankytçy bilen (Şu ýerde şahyr soň ýazmak üçin, ýagny, «ýaka tutuşyp», «göreşip» diýen ýaly manyda gelýän söz üçin sähelçe boş ýer goýupdyr – G.D.) ýörenlerini gören adam ýok. Gaýta Puşkin şeýle wesýet galdyrypdyr: «Tankytça jogap bermeden beter (Şahyr ýene-de şu ýerde boş ýer goýupdyr. Megerem, Puşkiniň sözünü anyklajak bolandyr – G.D.) zat ýok...» Şonuň üçinem käbir garalamalary bar-da bolsa, çapa bermän arhiwinde galdyrypdyr.

Twardowskiý bolsa бүтін ömründe tankytça ýekeje gezek replika berdi. Onda-da özüni aklamak üçin däl-de, tankytçynyň düşünmedik ýerini takyklamak üçin. Beýle takyklamalar zerurdyr. Ýogsa olar okyjy köpçüliginde nädogry düşünje galdyryp biler. Ýöne öz setirleriň zehinlidigini subut etjek bolmak henize çenli zehinliligiň alamaty bolup bilmändir.

Ýene-de bir zady belläsim gelýär. Tankydy gaty görýänleriň käbirleri radioda, telewideniýede çykyş edýärler: «Käbir adamlar tankydy gaty görýärler. Biz beýle ýagdaýyň önüni almalydyrys!»

Eý, toba! Garaňky tamda taýak bulan ýaly. Kimiň nämäni subut edýänligine düşüner ýaly däl.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Siz öz döredijiligiňizde eneler,

gelin-gyzlar meselesine aýratyn üns berýärsiňiz. Belki, onuň esasly sebäpleri bardyr? Näme üçin?

Kerim GURBANNEPESOW:– Bu ýerde düşünip-düşünmez ýaly hiç zat ýok. Birinjiden-ä – olaryň eneler, gelin-gyzlar bolany üçin. Ikinjiden, üçünjidenem – çeper edebiýat dörali bari onuň esasy obektleriniň biri – aýal-gyzlar. (Şahyr şu ýerde täze sözlemiň başyny ýazman, onuň ýerini boş goýupdyr. Degerli sözi anyklap ýazjak bolupdyr – G.D.) döwrüne aralaşyp durmaly. Barräken başlasak-da bolar. A.Puşkiniň «Ýewgeniý Onegininden» (Tatýana) başlap, L.Tolstoýyň «Diriliş» (Katýuşa Maslowa), «Uruş we parahatçylyk» (Nataşa Rostowa), «Anna Karenina», M.Gorkiniň «Ene» (Pelageýa Nilowna), B.Kerbabaýewiň «Aýgytly ädim» (Aýna) romanlaryna çenli edebiýatymyzyň bezegi aýal-gyzlar bolupdy. Türkmen topragynda aýal-gyzlaryň ynsan hasabyna alynmaýan ýyllarynda-da Magtymgulyňyň (Meňli), Keminäniň (Ogulbike), Seýdiniň (Hatýja), Mollanepesiň (tasdan ähli döredijiligi) döreden gelin-gyz obrazlary bu gün bizi XX asyryň ahyrlarynda-da haýran galdyrýar.

Şol obrazlaryň üstüne sowet döwrüniň eneleriniň, gelin-gyzlarynyň obrazlaryny goşmagy her bir ýazyjy (şeýle diýsem ýalňyşmasam gerek) özüniň graždanlyk hem-de ahlak borjy hasaplaýar. Menem şeýle.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Öz döreden gelin-gyz obrazlaryňyzdan haýsylaryny has şowly hasaplaýarsyňyz, eziz görýärsiňiz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Ony gelin-gyzlaryň özünden sora. Men ol obrazlaryň hemmesini gowy görýän. Ýöne meniň gowy görmegim ullakan rol oýna- ýarmyka? (Şahyr şeý diýdi-de, ýanyndaky ullakan şkafyň agzyny açdy. Onuň içindäki müňlerçe (hawa, ýüzlerçe däl-de, müňlerçe) hatlar meni birbada aňk edip goýdy. Şahyra kän hatlaryň gelyändigini men ozalam bilýärdim. Ýöne dogrusy, munça hatlar, ylaýta-da beýle üýtgeşik hatlar kändir öýtmeyärdim).

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Soňky durgunlyk ýyllarynda türkmen aýal-gyzlarynyň hukugy-da az kem kemsidildi öýdýän. Olaryň

jemgyýetdeki orny, roly, saglygy baradaky alada gowşady. Şeýle delmi?

Kerim GURBANPEŞOW:— Onda-da ýöne bir gowşamakmy! Sypaýyçylyk etmek gerek däl. Ozalky edilen sypaýyçylyklar ýeterlik. Indi gös-göni boýun almagymyz gerek. Boýun almasak-da, gaçyp gidere ýerimiz ýok. Türkmen aýal-gyzlary örän ir aradan çykýarlar. Sowet Soýuzy boýunça olaryň ömür dowamlylygy iň soňky orunda barýar. Aýylganç zat.

Taryh ylymlarynyň kandidaty Şöhrat Kadyrowyň habarçy bilen gürrüňini okansyň. «Komsomoles Turkmenistanada» çap edildi. Okan bolsaň, TSSR Ylymlar akademiýasynyň filosofiýa we hukuk bölüminiň degişli topary bu barada barlag geçiripdir. Nähili faktlar ýüze çykandyr öýdýärsiň. Türkmen aýal-gyzlarynyň jemgyýetçilik önümçiligine çekiliş derejesi örän pes. Aýal zähmeti peýdalanylýan- da bolsa, ol köplenç halatda iň agyr ýerlerde, mehanizasiýasyz uçastoklarda ulanylýar. Üçünjiden, aýallar, ylaýta-da, öý hojalykçylar jemgyýetçilik-syýasy medeni durmuşdan çetleşdirilipdir. Dördünjide, sosial-ýaşaýyş ýagdaýy, medisina hyzmatynyň derejesi örän pese gaçypdyr. Şonuň üçinem eneleriň ölümi barada aýtmanymyzda-da, çaga ölümi boýunça-da ýurdumyzda birinji orny eýeleýäris. Akademik Çazowyň aýdany ýadyňa düşýändir: biz diňe SSSR boýun däl dünýä boýunça-da adam ölümünüň mukdary babatda iň soňky ikinji ornuň oň ýanynda durus. Nigeriýa bilen (Şahyr bu ýerde-de ýene bir döwletiň adyny anyklap goşjak bolup boş ýer goýupdyr – G.D.) oň ýanynda.

Aýal-gyzlar baradaky aladanyň köp bölegi iş däl diňe boş gürrüň bolany üçin, bu çyrçyk ullakan kesele öwrüldi. Respublikamyzyň ilatynyň ýarysyndan-da köpüsini düzýän gyzlar jynsyň (bu iki sözüň aşagyny-da şahyryň özi çyzypdyr –G.D) näzik bedenleriniň gabarçaklamagyna, jaýrylmagyna, ýürekleriniň durmuşdan sowaşmagyna sebäp boldy: olaryň öz janlaryna kast etmegi, özlerini otlamagy ýaly elhenç wakalaryň ýylsaýyn köpelmegine getirdi. Beýle hadysalaryň esasanam öý hojalykçy aýallaryň, okuwçy gyzlaryň, kolhoz-sowhoz işgärleriniň arasynda has giň ýaýrandygyny barlag anyklady.

Pidalaryň aglabasy 15-18 hem-de 22-24 ýaşly gelin-gyzlar, eneler bolup çykdy.

Beýle barlaglar ozal asla geçirilmeýärdi. Geçiriläýende-de metbugat ýa-da başga serişdeleriň üsti bilen «dil ýarmak» gadagandy: beýle wakalar sowet durmuş obrazyna ters hasap ediljekdi. Ýeri, ol wakalaryň sebäpleri hakynda şeýle sözleri ýazyp bilermidik?

Ynha şol sebäpler:

Gyzlaryň kanuny nikadan ozal gyzlygyny ýitirmegi.

Ýigitleriň kanuny nikadan boýun towlamagy.

Aýal-gyzlaryň agyr maddy ýagdaýy we saglyk ýagdaýy zerarly psihikasynyň kadadan çykmagy. Munuň sebäpleri: adamsynyň öz aýalyny birsyhly urup-horlamagy, gyzlaryň öz islegine garşy gidilip durmuşa çykarylmany, söýmeýän adamsy bilen ýaşamak islemezligi, öz söýýäniňe durmuşa çykмага mümkinçiligiň ýoklugy.

Gaýynlar bilen oňuşmazlyk.

Adamsynyň biwepalyk etmegi.

Görýäňizmi, şu tetelli zatlar galňap-galňap, ahyry-da pajygaly hadysalaryň has köpelmegine sebäp bolupdy.

Elbetde, türkmen ýazyjylary aýal-gyzlar temasyny ýatlaryndan çykarmandy. Her ýazyjy elinden gelenini gaýgyrmajak bolýardy: maşgala hakynda-da, söýgi, galyň hakynda-da başardyklaryndan ýazýardylar, radioda, telewideniýede okaýardylar. Ýöne partiýa organlarynyň ýolbaşçylary ýerli metbugatyň sesine gulak gabartmaýardylar. Diňe käte merkezi metbugatyň sesinden çekinip, azda-kände gozganys tapýardylar. Onuň hem soňy ýene-de ümsümlige öwrülýärdi. Biz kömek berjek bolýardyk. Emma biziň kömegimize mätäç ýolbaşçy ýok ýalydy. Gaýta bize päsgel berýärdiler. Meni bir gezek Maýa Mollaýewna ýanyna çagyryp: «Telewideniýedäki çykyşyňy gördüm. Gowy. Erbet däl. Adamlar hem hezil edip diňläpdirler. Ýöne, ýöne...»

« – Ýeri, ýönesi näme, Maýa Mollaýewna, aýdyp oturyň, gaty görmerin...» – «Aý, neme-dä, durşuna aýal-gyzlar hakynda, söýgi, biwepalyk hakynda bolup dur. Watan, partiýa hakynda köpräk ýazmaly. Ynha, pagta planymyz doldy, artygy bilen doldy. Döwlete bir million pylança müň tonna pagta tabşyrdyk. Şo

hakda ýazmaly ahbeti... Onsoňam... «Döwür şeýle» diýip goşgy okadyň. Döwür edil beýle däl ahbeti. Gowy zatlar kän...» Käte bolsa öň ýanyndaky maşynkadan çykan kagyzlara seredýär. 10-15 sahypa çemesi bar. Owadan peçat edilen. Anonimka bora çemli. Duýdurmajak bolýar. Belleşdiren ýerlerine seredişdirýär. Ýene-de öwredýär. (Ine, şeýdip, ömrümüzüň iň aýgytly on-on baş ýylyny goşgy öwrenip geçirdik). Hawa, onuň bir belligini-de kabul etmän, ýöne kän göwnüme-de degmän, sag bollaşyp çykyp gidýäris. Ol meni daşky gapa çenli ugradýar. Belki, ol şo mahal göwnüme degenine gynanýandyr, maňa dözüň dälidir. Men bolsa oňa dözemok. Bilmeýän zadymy öwretmeli däl ahyry.

Propusk býurosynyň ýanynda öňümden Bagşy Ataýew çykýar: «Arada telewizorda diňläp, hezil etdik. Uzak ýaşa. Şonuň ýaly goşgulary köpräk oka!» Iki gün yz ýanyndan Mollanepes teatrynyň agzynda Muhammetnazar Gapurowiç gabat gelýär: «Sag bol! Maşgalamyz bolup diňledik. Şeýle duşuşyklary köpräk gura. Halk üçin olar örän gerek...»

Kime ynanjagyňy biler ýaly dälidi. Generala ynanjakmy, Birinji sekretara ynanjakmy, üçünji sekretara ynanjakmy, anonimka ynanjakmy –çaşyň gözünesereden ýalydy... Şeýdibem, ynha, üýtgedip gurus, demokratiýa, aýanlyk günlerine gelip ýetdik. Bu günlere ýetmek aňsat düşmändi.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW:– Aýal-gyzlar tema syndan häzir neme ýazýarsyňyz?

Kerim GURBANNEPESOW:– Şu ýylyň ahyrlarynda (1988ý. – G.D.) «Düýn, şu gün» diýen kitabym çykýar. Elbetde, olaryň esli bölegini «Taýmaz baba», «Gumdan tapylan ýürek», «Namys hakydasy» ýaly poemalar eýeleýär. Olary okyjylaryň islegi boýunça täzeden neşir edýäris. Aýal-gyzlara degişli täze eserler hem kän. Olarda gyzlaryň oz isleglerine garşy durmuşa çykarylmany, söýmeýän adamsy bilen ýaşamak islemezligi, galyň, gymmat bezeglere gyzmak, gaýyn-gelin meseleleri yzarlanylýar. «Güýz ýazgylarynda-da» enelere, gelin-gyzlara degişli bölekler kän.

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW: – Üýtgedip gurmak döwründe adamlaryň

iň bärkije zerur hajatlary barada alada etmegiň uly ähmiýeti bar. Meselem: iňňe, temen, sakgal päkisi, diş çotgasy, pastasy we ş.m. Biz käteuly zatlar bilen başagaý bolup, ownuk hajatlary ýatdan çykarayıýana däldiris? Obalara çykanyňda şu zatlar barada köp agzaýarlar.

Kerim GURBANNEPESOW:— Obamy, şähermi — tapawudy ýok. Edil şonuň ýaly zerur zatlaryň ulusynyň, kiçisiniň hem tapawudy ýok: hemmesiniň köki bir. Ýöne, nägileligiň köplenç owunjak zatlardan başlanýan bolmagy mümkin. Meselem, aýdaly, suw kranynyň kellesi. Megerem, onuň döwlet bahasy bir manat, iki manatdyr ýa-da hasam arzandyr. Ony magazinden alyp göremok. Anyk bahasyny-da bilemok. Ol hiç ýerde ýok. Diňe jygyllykda bar... Biz: «Suwy aýawly saklamaly!» diýýäris. Şeýle dälmi? Hanha, gapymyzdaky krandan suwuň şagyrtdysy eşidilip dur. Üç gün bäri akyp ýatyr. Ertir jygyllyga gitmeli. Hanha, goňşymyzyň howlusyndanam ses gelýär. Respublikamyz boýunça ýene näçe müň ýerlerde şeýle ses eşidilýändir. Diýmek, näçe million kubometr suw (Afrikada süýt bilen nyrhdaş suw!) biderek akyp ýatyr. Bu-da hemmesi däl. Onuň şeýdip akyp ýatanlygy zerarly ýene näçe müň öýlerde suw ikinji, üçünji, dördünji etažlara çykyp bilenok. Bu-da ählisi däl. Meselem, çagalar ýaslileri. Olaryň birnäçesine suwuň ýeterlik barýan wagtyndan barmaýan wagty kän. Ylaýta-da tomus aýlarynda. Suwuň kesilerinden gorkup, ullakan bidonlarda, bedrelerde, çeleklerde ätiýaç suw saklaýarlar. Olara-da mikrob düşýär. Çagalar ondan içýärler. Bu bolsa dürli keselleriň döremegine getirýär. Şu hem- mesimi. Gel, ýene-de yzyny yzarlaly. Keselli çagalara seretmek üçin näçe müň adam işden galýar, býulleten alýar. Döwletiň müňläp pullary beýhuda harçlanýar. Hemmesimi? Ýok. Keselhanalar çagalardan dolýar. Öňden nobata duranlarda, täzedan gelýänlere-de ýer tapylanok. Bu-da hemmesi däl. Ýaslilerde çagalarynyň kesele sezewar bolýandyklary üçin ene-atalar ýokary edaralara arz edýärler. Ne gözəl terbiýeçiler işden boşadylýar. Kim günäkär, kim bigünä — hany, seljerjek bol-da. Bu-da hemmesi däl. Çaga keselleri boýunça Soýuzda birinji orny eýeleýäs. Respublikamyzyň, halkamyzyň abraýyna

zyýan ýetýär.

Ine, diňe kran kelleleriniň gysgajyk taryhy. Ine, owunjak zatlar bilen uly zatlaryň köküniň birligi. Yzyny näçe dowam etseň edip oturmaly. Belki, ony okyjylar dowam etdirerler.

* * *

1970-nji ýylyň ajaýyp güýz günleriniň biridi. Şol ýyllarda «Sowet edebiýaty» (häzirki ady «Garagum»), «Tokmak», «Pioner», «Sowet Türkmenistanynyň aýallary» (häzirki ady «Owadan») «Türkmenistan kommunisti» žurnallarynyň, «Edebiýat we sungat», «Mydam taýýar» (häzirki ady «Nowça») gazetleriniň redaksiýalary paýtagtymyzyň Karl Marks köçesiniň ugrunda bir howluda ýerleşýärdi. Günorta arakesmelerde howlynyň ortarasyndaky woleýbol meýdançasynyň töweregi hemişe köp adamly bolardy. Gysyn-ýazyn, taňry gün berse, şol meýdançada woleýbol oýnalarydy. Ýaş-ýeleňler oýna gyzyksalar, Beki Seýtäkow, Baýram Welmyradow, Pomma Nurberdiýew, Mämmed Seýidow, Amanmyrat Annanuwrow, Annaguly Artykow, Allaberdi Annaberdiýew ýaly ýaşulularymyz gyzykly söhbete başlardylar, degşip-gülşerdiler. Merkezi Komitetiň jaýy ýanaşyk bolany üçin bu ýere respublikamyzyň dürli künjeginden dürli kârdäki adamlar gelip durardy. Bu ýere bir gelen adam ikinji-üçünji gezek hökman gelerdi. Bu ýer edebi jedelleriň, syýasy-hojalyk gürründeşligiň, degişme-ýaňsylamalaryň öýjügidir. Her günki üýşmeleş toý märekese ýalydy.

Şol günem bu mukaddes ýere adam bary üýşüpdi.

Ine-de birden märekäniň çetinde Kerim şahyr peýda boldy. Egninde täzeje şar gara kostým, aýagynda modaly köwüş, akja köýnek. Saçlaram ýalpyldap dur. Ýüz-gözem gülüp dur. Gözleri ýaşlyk hyjuwy bilen uçganaklaýar.

Şahyr kârdeşleri bilen içgin salamlaşdy-da, Gurbangylyç Hydyrow, Işanguly Guljaýew dagynyň ýanyna geçip oturdy. Şahyr bularyň özara degişmesinden uçursyz lezzet alýardy.

Arakesme tamamlanyp barýarka aňyrdan Beki Seýtäkow ýylgyryp gelşine Kerim şahyra ýüzlendi:

—Gowşurdylarmy?!

—Hawa, ýaňy aksakgalyň özi gowşurdy.

Şahyryň aksakgal diýýäni Berdi agady.

Beki aga märekä ýüzlendi:

–Kerim şahyry gutlaň, adamlar, onuň Magtymguly baýragyny alyp gelşi şu ýere.

Şahyryň kärdeşleri:

– Hany diplomy?

– Hany nyşany?

–Wah, döşüňe dakyp gelseň bolmaýamy? Sen ony halal aldyň-a! – diýşip, onuň daşyna egrelişdiler.

Kerim şahyr Magtymguly suratly nyşany, diplomy goltuk jübüsinden çykaryp, adamlara görkezdi.

Näçe ýyl duz-emek bolsam-da, men onuň laureat nyşanyny, Halk ýazyjylygyň medalyny dakynanyny bir gezegem görmedim.

...Şondan birnäçe ýyl geçeninden soň, ýazyjylarymyzyň biri laureat boldy. Ol Aşgabadýň tüp yssysyna garamazdan, çal kostýumynyň ýakasyna laureat nyşanyny dakynyp 3-4 günläp gara dere batyp şähre aýlandy. Köp ýazyjy-şahyrlar muňa haýran galdylar.

Şonda satirik Gurbangylyç Hydyrow şeýle degişdi:

– Onuň döşüniň nyşan dakan tarapy ýarym metr öňe ösüpdür.

* * *

Onuň öýüne ençeme ýyllap telefon çekilmedi. Şahyr bilen duşuşmak isleýän okyjylar redaksiýalara jaň edişip, Kerim şahyry gözleýärdiler. Täze ýyl, 1-nji Maý, 8-nji Mart baýramçylygy golaý geldigi redaktorlaryň iş telefonlaryna dynuw ýokdy.

–Kerim şahyra nähili jaň etmeli?

–Bagyrdaky mekdepden jaň edýäs, şahyr bilen duşuşyk guramakçy bolýas, ony tapmaga kömek ediň.

–Gämide gyzlaryň ýygnagy bar, şoňa Kerim şahyry çagyryňas. Çakylygymyzy şahyra ýetirmäge kömek ediň.

Edilýän haýyşlar kileň şular ýalydy.

Bir gezek Kerim şahyrdan soradym:

–Şahyr aga, haçan öýüňe telefon çekdirýäň?! Bu meniňki däl-de, okyjylaryň sowaly.

–Arza berenime-hä ep-esli wagt boldy.

–Sen halk deputaty, halk ýazyjysy ahyryn. Size telefony binobat çekmeli dälmi näme?!

Şahyr meniň ýüzüme köp manyly çişerildi.

–Be-be, sen şuny çynyň bilen sorayaňmy?

Yza tesere ýol galmany üçin:

–Aý, ýalanym bilenem soramok – diýip, ýöwsellän boldum.

Şahyryň keşbi çynlakaý sypata girdi.

–Halk maňa şol atlary öz haýryňa ulanyber diýip beren däldir ahbetin. Men zerarly kimdir bir uruş weteranynyň, pensioneriň nobaty köýse nähili bolar?!

Men şahyryň elini hyjuw bilen gysdym.

– Sagja bol, şahyr aga! Ine, şu häsiýetleriň üçinem il-gün seni depesinde götermäge taýyn.

* * *

1982-nji ýylyň güýz günleriniň birinde Kerim şahyr bilen Moskwa samolýotda bile gitmek miýesser etdi. Eýýäm şol wagtlar onuň ýüregi agyrýardy. Emma ol «Men ýaramok» diýip birjigem zeýrenmeýärdi. Howa ýagdaýy sebäpli Moskwanyň Domodedowo aeroporty samolýotlary kabul etmedi. Biziň samolýotymyz Kiýewiň Borispol aeroportynda gondy. Aerowokzalda aýak basara ýer ýok. Howanyň açylaryna, samolýotyň uçaryna 2-3 sagat wagt bardy. Men garaşylýan zaldan şahyr üçin ýekeje ýer tapdym. Oňa welin dynç almak, rahatlyk gerekdi.

Birdenem, şahyryň TSSR Ýokary Sowetiniň deputatydygy ýadyma düşüp, oňa ýüzlendim:

–Sen deputatlaryň otagyna baraýmaly ekeniň, ol ýerde çay-paýam içerdiň – diýdim.

Kerim şahyr gözlerini çalt-çaltdan gyrpyldadyp, ýylgyrdy:

–Ýoldaş student, (şol wagtlar men SSKP MK-nyň ýanyndaky Jemgyýetçilik ylymlary akademiýasynyň diňleýjisidim) men Ukraina SSR Ýokary Sowetiniň deputaty däl ahbetin.

* * *

Bir gezek ol meni gaty geň galdyryp, şeýle diýdi:

–Dynç almaga gitmek üçin Litfondyň başlygy Nazar Geldiden putýowka soradym. Olam: «Öňräk aýtmaly ekeniň, şahyr. Häzir

welin ýok-da» diýdi. Ynha, indem rugsat wagtymy öýde geçirmeli boljak.

– Başga ýerlere ýüz tutup germeli ekeniň-dä.

–«Başga ýerler» diýýäniň nire bolýar?!

Ol şeýle adamdy. Özi üçin, çagalary üçin haýyş bilen ýüz tutup ýörmäni juda irnik görýärdi.

Gol doly maşgalalydygyna, jaýynyň dardygyna garamazdan, ol öýli-işikli bolan çagalaryna-da şäherden jaý almaga hemaýat etmedi. Ömrüniň soňky aýlarynda arzuw edip ýeten maşynyna ol ine-gana münmäge-de ýetişmedi...

...Olara derek okyjylara ömürlük hemra boljak kitaplary miras galdyrmaga welin ýetişdi.

* * *

Kerim şahyr! Biz Seni ýitiren günlerimiz Seniň hatyraňy belent saklajakdygymyza, Seniň mukaddes adyňy ebedileşdirjekdigimize söz berdik. Seniň adyň köçelere, mekdeplere, okeandaky gämä dakylmalydy. Olaryň diňe käbirleri berjaý edildi. Hatda ýörite karar kabul edilenligine seretmezden, aramyzdan gideniňe, ynha, indi dört ýyl geçse-de, iň bärkisi, guburyňda mazar daşyny hem oturdamzok. Kimsämiz öz kürsimizi saklajak bolup, kimsämiz jübimizi galňatjak bolup, kimsämiz öz ýok şöhratymyzy Senden gabanyp, garaz-haý, çyr-çytrak bolup ýörendiris. Üýtgeşen zat bardyr öýdäýmegin: hemmesi görüp gidişiň ýalyjakdyr. Seniň dek mukaddeslerimizi hatyralamaga dagy el degýän däldir. Megerem, Sen bu zatlara diriligiňdäki ýaly hiç haçan mätäjem dälsiň, garaşýanam dälsiň.

Şonuň üçinem, Sen bizi diriligiňdäki giňligiň, pähim-paýhasyň, geçirimliligiň, parasatlylygyň, bu «her kimi bir derde salan» ýalançynyň änigine-şänigine ýetikligiň bilen... öňüňdäki hatalarymyzy Bagyşla!

Hudaýberdi DIWANGULYÝEW,
Türkmenistanyň halk ýazyjysy.

«Kalbymda galan keşpler» / edebi portretler, 1996
Söhbetdeşlik